

RENDSZERVÁLTÓ SZEMLE

A RENDSZERVÁLTÁS TÖRTÉNETÉT KUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR FOLYÓIRATA

XI. évfolyam | 2-3. szám

Európai utas

Mészáros Andor
Közép-Európa kertjének művelője

Szakál Imre
Viaskodó emlékezetek

Kovács Balázs
1956 értékelésének metamorfózisai

RETÖRKI

2026. NYÁR-ŐSZ

Nemzeti
Kulturális
Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

Tartalomjegyzék

PORTRÉ

„A Visegrádi Alap több mint 25 éve építi az emberek és intézmények közötti bizalmat a négy országban.” Interjú Molnár-Gábor Bíborkával, a Visegrádi Alap igazgatóhelyettesével	2
--	---

MŰHELY

MÉSZÁROS ANDOR: Közép-Európa kertjének művelője	6
HALÁSZ IVÁN: Régi és új kisebbségek Kelet-Közép-Európában	10
BAJCSI ILDIKÓ: A komáromi zsidóság identitásváltozása a két világháború között	16
SZAKÁL IMRE: Viaskodó emlékezetek. Gondolatok az emlékezetkultúrák kárpátaljai találkozásáról	22
FEJÉRDY GERGELY: Habsburg Ottó Közép-Európával kapcsolatos gondolatai	28
MOLNÁR IMRE: Esterházy János és a közép-európai nemzetek, nemzetiségek együttélése	35
SEMSEI FERENC: Jerzy Popiełuszko meggyilkolásának recepciója a hazai sajtóban	46
NÉMETH MÁTÉ: A „másik” Európa. Csoóri Sándor víziója Közép- és Kelet-Európáról	58
BUKOVSKY LÁSZLÓ: Duray Miklós és a csehszlovák pártállam titkosszolgálat	64
BANDI ISTVÁN: Láttelet az erdélyi magyar irodalmi élet állambiztonsági feltárásához	70

KÖZÉP-EURÓPAI UTAKON

RAPALI VIVIEN: Beszámoló a belgrádi CSWG 25. jubileumi konferenciájáról	74
SZÉNÁSI DOROTTYA: Beszámoló a European Remembrance Symposium 2026 konferenciáról	76
LÁZIN ÁRON: Generációs kérdések, új eszközök, megválaszolandó kérdések és a kommunizmus	78
NAGYMIHÁLY ZOLTÁN: Huszonnégy óra Kárpátalján	80
RAPALI VIVIEN – SZÉNÁSI DOROTTYA: Beszámoló a prágai International Summer School for Teachers rendezvényről	83

1956

KOVÁCS BALÁZS: 1956 értékelésének metamorfózisai a kommunista párt (MDP/MSZMP) dokumentumainak tükrében	85
JÓNÁS RÓBERT: Sikeres egzámen Vásárhelyen. 1956 átértékelése Pozsgay Imre államminiszter hódmezővásárhelyi látogatásának tükrében	92
GULYÁS MARTIN: 1956 elbeszélésének alapvonalai. A diskurzus – és szereplői	99

PALETTE

STRAUSZ PÉTER – KOVÁCS BALÁZS: Multidiszciplinaritás és pszichológia metszéspontjaiban. Egy magyar menedzsmentoktatás-történeti oral history-projekt tapasztalatai	108
--	-----

RECENZIO

KOVÁCS BALÁZS: „Ítélet lesz, s valaki felelős!”	111
PÉTSY ZSOLT BALÁZS: Közép-Kelet-Európa népeinek nemzeti identitásáról	113
KOVÁCS BALÁZS – PÁLINKÁS BARNABÁS: Egy el nem mesélt össznemzeti élmény. Erdélyi segítőakciók a Kádár-rendszerben	116

AKTUÁLIS

Az elmúlt időszak fontosabb eseményei	118
Summaries	133
A Rendszerváltó Szemle 2026/2–3. számának szerzői	141

A borítón: magyar menekültek a svájci Buchsban, 1956. Fortepan / ETH Zürich / Comet Photo AG/Jack Metzger, 197839

RENDSZERVÁLTÓ SZEMLE Lektorált folyóirat

Kiadó:
Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Levéltár Nonprofit Közhasznú Kft.

Felelős kiadó:
Nyári Gábor

Kiadó székhelye:
6065 Lakitelek, Szentkirályi út 4.

Főszerkesztő:
Strausz Péter

Olvasószerkesztő:
Nagy Mihály Zoltán

Szerkesztőség tagjai:
Házi Balázs, Kovács Balázs, Pálinkás Barnabás

Szerkesztőbizottság elnöke:
Riba András László

Szerkesztőbizottság tiszteletbeli elnöke:
M. Kiss Sándor

Szerkesztőbizottság tagjai:
Csetz Balázs, Cseh Gergő Bendegúz, Fejérdy Gergely,
Fodor Richárd, Germuska Pál, Kaposi József, Kiss Gy. Csaba
Kukorelli István, Medgyesi Konstantin, Müller Rolf, Székér Nóra, Ujváry
Gábor, Varga Zsuzsanna, Vizi László Tamás,
Zachar Péter Krisztián

Nyelvi lektor:
Tóth Attila

Szerkesztőség elérhetősége:
1145 Budapest, Columbus utca 27–29/b.
szerkesztoseg@retorki.hu

Ingyenes kiadvány. Megjelenik negyedévenként.

HU ISSN 2732–379X (nyomtatott)
HU ISSN 2939–5496 (online)

A folyóirat megjelenését a Magyar Kulturáért Alapítvány,
a Petőfi Kulturális Ügynökség és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

Nyomdai munka: Tama Solutions Kft.
Creative Commons Nemzetközi Licenz

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Nemzeti
Kulturális
Alap

Strausz Péter – Kovács Balázs

Multidiszciplinaritás és pszichológia metszéspontjaiban

Egy magyar menedzsmentoktatás-történeti oral history-projekt tapasztalatai

A bölcsészeti- és társadalomtudományi kutatásokban mind gyakrabban merülnek fel olyan problémák és kérdések, amelyek egyetlen tudományterület fogalmi és módszertani keretei között csak korlátozottan vizsgálhatók. Már egy jó ideje előszeretettel beszélünk a multi- és interdiszciplináris megközelítés fontosságáról, több tudományterület módszertanának párhuzamos vagy integrált alkalmazási előnyeiről, szükségességéről, a gyakorlatban azonban a közös munka számtalan bizonytalansági tényezőre, nehézségre, előre nem számbevezető körülményre világít rá.

A különböző diszciplínák együttműködése nem automatikusan jelent integrált kutatási megközelítést. Éppen ezért alapvetően fontos a multidiszciplinaritás és az interdiszciplinaritás megkülönböztetése, hogy a tudományterületeken átívelő szakmai munka során elkerülhessünk bizonyos buktatókat. A multidiszciplináris kutatásban több tudományterület megközelítései és módszerei egymás mellett, közösen, de nem feltétlenül „egybegyúrtan” jelennek meg, míg az interdiszciplinaritás már a különböző területek módszereinek tényleges integrációját feltételezi. Az alábbiakban röviden bemutatott kutatási projekt tapasztalatai, benyomásai a gazdálkodás- és vezetéstudomány, illetve

a történettudomány módszertanainak együttes alkalmazásából fakadó lehetőségeket és nehézségeket teszik vizsgálhatóvá.

A kutatás a magyar vezetőképzés, illetve menedzsmentoktatás történetének jobb megismerésére irányult. Ennek keretében 2025 kora tavaszától egy éven át zajlott az az oral history projekt, amelynek során a magyarországi gazdasági és vezetőképzés egyetemi, illetve egyéb képzési műhelyeiben korábban vagy jelenleg is aktív professzorokkal, kiemelkedő oktatókkal készültek interjúk. A kutatás intézményi hátterét a Budapesti Corvinus Egyetem Vezetéstudományi Intézete, a Magyar Menedzsment- és Vállalattörténeti Társaság, valamint a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár (RETÖRKI) együttműködése biztosította. A vizsgálat időhatára az 1960-as évektől 1990-ig terjedt, a kutatócsoportban pedig közgazdász professzorok és történészek egyaránt részt vettek. A vezetéstudományi szempontokat a projekt három, szakmailag meghatározó professzora – Bakacsi Gyula, Balaton Károly és Dobák Miklós – jelenítette meg, mellettük a RETÖRKI részéről Kovács Balázs tudományos segédmunkatárs és kisebb mértékben Strausz Péter tudományos igazgató vett részt a kutatás szakmai részében. Mivel a RETÖRKI vállalása

első körben hangsúlyosan az elkészült interjúk szakszerű megőrzésére és munkaanyagként használható szöveggé alakítására irányult, ezen a téren az Intézet Levéltár- és Szakmafejlesztési Központjának vezetői és munkatársai, elsősorban Pálincás Barnabás igazgatóhelyettes és Bagi György levéltári csoportvezető tettek komoly erőfeszítéseket a közös cél érdekében.

Már a kutatás alapstruktúrája is jól mutatta a multidiszciplináris megközelítés kettősségét. A vezetéstudományi és történeti nézőpontok nem egyszerűen eltérő szakkifejezéseket használtak, hanem részben más jelenségeket tekintettek elsődlegesen relevánsnak. A gazdálkodás- és vezetéstudományi megközelítés az oktatás megszervezésére, a tantervek kialakítására, a közvetített tudás szerkezetére és tartalmára irányítja a figyelmet. Ezzel szemben a történeti perspektíva erősebben hangsúlyozza a történeti kontextust, valamint azt, hogy az oktatási intézmények milyen vállalati és intézményi kapcsolatokkal rendelkeztek, különösen a képzés gyakorlatorientált jellegéből következően.

Ez az eltérés közvetlenül megjelent az interjúk módszertani kialakításában is. A kutatás félig strukturált interjúkat alkalmazott, amelyek tervezett időtartama

legfeljebb 60–70 perc lehetett. A kérdőív hat tematikus részből és összesen tizenhat kérdésből állt. A kutatócsoportnak ezért már a kérdéssor kialakításakor döntést kellett hoznia arról, hogy milyen arányban jelenjenek meg a vezetéstudományi, a történeti és a személyes jellegű kérdések. Végül az a konszenzus született, hogy a kérdések legnagyobb csoportját a gazdálkodási és vezetéstudományi fókuszú kérdések alkossák (10 kérdés), ezeket a történeti jellegűek kövessék (4 kérdés), míg a személyes kérdések kisebb arányban szerepeljenek (2 kérdés). A multidiszciplináris együttműködés nem vezetett módszertani konfliktushoz: a kérdések arányáról szóló konszenzus kialakítása könnyebbnek bizonyult a vártnál.

A projekt egyik legfontosabb tanulsága éppen az volt, hogy a multidiszciplináris kutatás sikerét nem önmagában az eltérő szakmai háttér határozza meg. Sokkal inkább az a döntő, hogy a kutatás szereplői képesek-e egy közösen elfogadott koncepcionális keretet kialakítani. A tudományterületek eltérő kérdésfeltevési nem feltétlenül zárják vagy oltják ki egymást, hanem megfelelő koordináció mellett kiegészítő szerepet tölthetnek be. A vezetéstudomány elsősorban az oktatás belső szerkezetét és tudástartalmát, a történettudomány pedig annak társadalmi, intézményi és gazdasági környezetét képes hangsúlyosabban feltárni. Ennek eredményeként ugyanaz az oral history interjú egyszerre válhat egy szakma vagy tudományterület önértelmezésének dokumentumává és egy történeti korszak intézményi viszonyainak forrásává.

A projekt kihívásai azonban nem korlátozódtak a tudományos és koncepcionális kérdésekre. Az oral history kutatás sajátosságából adódóan a jogi és technikai feltételek ugyancsak meghatározóak voltak. Ahogy korábban már említettük, a kutatásban részt vevő levéltári partner volt felelős az elkészült interjúk szakszerű megőrzéséért és későbbi kereshetőségéért, ami komoly adatvédelmi kötelezettségekkel járt. A GDPR-előírások miatt az interjút készítő kutatóknak részletes nyilatkozatot kellett kitöltetniük az interjúalanyokkal, ennek kezelése azonban jelentős adminisztratív terhet okozott, és számos hibalehetőséget teremtett. A hangfelvételek szöveggé alakítását e konkrét projekt során szoftver alkalmazásával történt, amelynek szintén szigorú adatvédelmi követelményeknek kellett megfelelnie.

Fontos hangsúlyoznunk a fenti probléma gyakorlati súlyát: a mintegy 20 interjún belül a megfelelően kitöltött nyilatkozatok mellett ugyanis számottevő mennyiségben fordultak elő hiányos vagy hiányzó dokumentumok, olyannyira, hogy a minden szempontból megfelelő dokumentációjú interjúk csupán a kisebbséget alkották. Ez arra utal, hogy a kutatás jogi-adminisztratív oldala nem pusztán háttérfeladat, hanem az adatgyűjtés és az archiválás minőségét közvetlenül befolyásoló módszertani tényező. Az oral history esetében tehát a forrás létrehozása és a forrás későbbi tudományos felhasználhatóságának biztosítása már az interjú elkészítésének pillanatában összekapcsolódik.

A projekt készítésének további sajátossága az interjúalanyok életkorából fakadt. A résztvevők kiválasztásának egyik előre

meghatározott feltétele a hatvan év feletti életkor volt, tényleges átlagéletkoruk azonban hetven év körül alakult. Ez a körülmény közvetlenül befolyásolta az interjúk korábban már említett tervezett hosszát és szerkezetét. A kutatók számára ezért nemcsak a megfelelő kérdések megfogalmazása vált fontossá, hanem az interjúhelyzet pszichológiai sajátosságainak kezelése is.

Különösen nagy szerepet kapott a bizalmi légkör megteremtése. A projektben az interjúkat minden esetben olyan, hasonló korú professzor vezette, aki személyesen ismerte az interjúalanyt. Ez a megoldás is azt jelzi, hogy az oral history kutatásban a kutató személye és kapcsolati kompetenciája nem választható el mechanikusan a módszertől. A kutatás során szerzett információk minőségét ugyanis az is meghatározta, hogy az interjúalany mennyire érezte magát biztonságban, komfortosan, mennyire bízott az interjú készítőjében, illetve mennyire volt hajlandó részletesen felidézni saját emlékeit, tapasztalatait. A prezentáció ezt a problémát a „soft skillek”, vagyis a személyes és kommunikációs készségek és empátia kiemelt szerepével foglalja össze.

A pszichológiai és adminisztratív dimenziók ráadásul egymással is kapcsolatba kerülhetnek. A GDPR-hoz kapcsolódó nyilatkozatok előkészítése több esetben problémát okozott, és alkalmanként ellenállást váltott ki az interjúalanyokból. A kutatási folyamat szempontjából ezért lényegesnek bizonyult, hogy mind az interjúalanyok, mind az interjúkészítők világosan értsék: a megfelelő dokumentáció nem a bizalom hiányának jele vagy fölösleges bürokratikus teher, hanem a kutatás hosszú távú

megőrizhetőségének és tudományos hasznosíthatóságának feltétele.

Mindezek alapján elmondható, hogy a multidiszciplinaritás kihívásai több szinten egyszerre jelentkeztek. A tudományos szinten az eltérő diszciplináris érdeklődés és fogalomhasználat összehangolását kellett megoldani; módszertani tekintetben a kérdéssor szerkezetét és az interjúk arányait volt szükséges konszenzusossá tenni; jogi-technikai téren pedig biztosítani kellett az adatvédelem, az archiválás és a feldolgozás megfelelő feltételeit. Végül, de egyáltalán nem utolsó sorban pszichológiai téren az interjúhelyzetben szükséges volt a bizalmat és a kommunikációs biztonságot megteremteni. A projekt tapasztalatai arra mutatnak rá, hogy ezek a szempontok nem különálló

problémák, hanem egymást kölcsönösen befolyásoló tényezők.

Tapasztalataink alapján elmondható, hogy a projekt multidiszciplináris jellege egyszerre teremtett új lehetőségeket és okozott nehézségeket. A problémák minimalizálásának alapja mindekelőtt a kutatócsoporton belüli együttműködés konszenzusos alapjainak meghatározása. Ezt a konszenzust szükség esetén időről időre újra kell tárgyalni, miközben folyamatos belső és külső kommunikációra van szükség. A multidiszciplináris kutatás nem pusztán módszerek egymás mellé helyezése, hanem tartós együttműködési és kommunikációs folyamat.

Mindezek alapján a magyar menedzsmentoktatás történetének oral history alapú kutatása olyan esettanulmányként

értelmezhető, amely általánosabb módszertani tanulságokat is felmutat. A multidiszciplinaritás valódi értéke abban rejlik, hogy ugyanarra a kutatási tárgyra többféle szakmai perspektívát képes irányítani. Ennek előnye azonban csak akkor érvényesül, ha a résztvevők ezen különbségeket nem megszüntetni próbálják, hanem közösen kezelhető kutatási keretté alakítják. A tudományos nézőpontok közötti konszenzus, az adatkezelés következetes szabályozása, a bizalmi interjúhelyzet kialakítása és a folyamatos kommunikáció együttesen teszik lehetővé, hogy a több tudományterület részvételével létrejövő oral history kutatás egyszerre legyen módszertanilag koherens, jogilag fenntartható és tudományosan értékes.